

מדיניות ישראל במבצע צוק איתן - הכרעה? הרתעה? הסדרה? התשה?

דר' בועז גנור

מאמר זה נכתב בעיצומו של השלב השני במבצע צוק איתן, לאחר שהחמאס הביא לקריסתה של הפסקת האש ופוצץ את דיוני ההסדרה במצרים. מטבע הדברים בשלב זה ניתן לכל היותר להסיק מסקנות ביניים העלולות להשתנות בניתוח רטרוספקטיבי לאחר סיום המערכה.

מבצע צוק איתן החל ב-8 ביולי 2014, על רקע הסלמה חמורה בירי רקטות לעבר ישראל מרצועת עזה שבוצעה על ידי ארגוני הטרור הפלסטינים בניצוח החמאס. החמאס אשר נמנע במשך חודשים ארוכים משימוש בתשתית הרקטות האדירה שבנה ברצועת עזה (אשר ערב המבצע כללה כעשרת אלפים רקטות שכיסו את רוב שטחה של ישראל), החל לבצע ירי חסר הבחנה של עשרות טילים ביום לשטחה של ישראל תוך ניסיון לפגוע בישובים אזרחיים.

מתחילת המבצע התחבטו רבים בישראל בשאלה **מה הניע את חמאס לשנות את מדיניותו?** האם הארגון נגרר לפעילות זו בעקבות ארגוני הטרור הפלסטינים הקיקיוניים ללא כוונת מכוון?, האם הארגון בחר לנקוט במדיניות זו כהסלמה מכוונת על רקע הפגיעה בתשתית הארגון בגדה המערבית לאחר חטיפתם ורציחתם של 3 הנערים הישראלים (יוני 2014), או אולי כהתפרצות שבאה להביע מחאה על המשבר הכלכלי שבו נתון הארגון והפסקת הזרמת כספי המשכורות לפעיליו? בין אם חמאס נכנס למערכה זו באופן מתוכנן או במקרה,

כבר בשלב מוקדם של המערכה הגדירו דוברי החמאס את מטרתם בפומבי ובבירור - הסרת המצור מעל רצועת עזה. החמאס הבהיר כי הוא חותר להקמת נמל ימי, ואווירי כמו גם פתיחת המעברים היבשתיים בין ישראל והרצועה ומעבר רפיח למצרים.

ישראל מצאה את עצמה נגררת למערכה שלא הייתה מעוניינת בה, ושלא התכוננה אליה. מאחר ומקבלי ההחלטות בישראל לא העריכו נכונה בימים הראשונים למבצע את מהות המערכה או את מטרות החמאס, אין תימה כי הם גם לא הציבו מטרות ברורות לישראל. לאורך החודש הראשון של הלחימה דוברים ישראלים שונים הציגו מטרות שונות כעומדות לכאורה בבסיס המערכה וביניהם: השגת שקט ורגיעה, פגיעה קשה בתשתית הצבאית של החמאס, נטרול המערך הרקטי של הארגונים הפלסטיניים, הרס מנהרות התקיפה החודרות לישראל, פירוז הרצועה, ועוד. למרות מגוון המטרות שנזרקו לחלל האוויר על ידי דוברים ישראלים רובם ככולם הסכימו כי לא צריכה להציב בבסיס המערכה את המטרה של מיטוט שלטון החמאס ברצועת עזה.

לעומת מגוון המטרות הללו ראש הממשלה נתניהו הציג באופן עקבי לאורך כל המערכה מטרה אחת ויחידה - "החזרת השקט והביטחון לכל אזרחי ישראל, ובראשם לתושבי הדרום". על פניו עקביות זו הייתה אמורה להפריך את חוסר הבהירות באשר למטרה המבצעית של ישראל במבצע צוק איתן, אולם למעשה המטרה שהוגדרה הייתה פאסיבית - החזרת הסטטוס-קוו אנטה. מטרה שכזו עשויה להיות מושגת בדרכים שונות: החל מהידברות עם החמאס והשגת הסכמה, עבור להרתעת החמאס מלהמשיך בביצוע ירי כלפי ישראל וגמור בנטרול היכולות הצבאיות של החמאס. השילוב המסוכן של חוסר הבנת התכלית האסטרטגית של היריב יחד עם הגדרה מעומעמת של התכלית האסטרטגית הישראלית גרמה להתנהלות מהוססת של צה"ל בשבועות הראשונים של הלחימה מתוך הנחה שהופרכה פעם אחר פעם כי החמאס ינצור את איש ויסכים להפסקת אש בתוך פרק זמן קצר.

ההחלטה להימנע מהגדרת מיטוט החמאס כמטרה המוצהרת של מבצע צוק איתן הכתיבה למעשה **תכלית אסטרטגית שנועדה להשיג הסדרה מול החמאס ולא הכרעתו**. הכרעה של מערכה צבאית מושגת על ידי פגיעה קשה בתשתית הצבאית של היריב ואובדן כושר הלחימה שלו, הסדרה לעומת זאת אמורה להיות מושגת על ידי נטרול המוטיבציה של היריב להמשיך ולהילחם על אף שעל פניו יש לו עדיין יכולת שיורית של לחימה. **ההסדרה עשויה לבוא לידי ביטוי באחת משלוש התוצאות הבאות: כפיה, פשרה וכניעה. סוג ההסדרה הינו פועל יוצא של יכולת הרתעת היריב מהמשך הלחימה**. כך למשל כאשר המדינה מצליחה לגרום ליריב נזק משמעותי, להמחיש את עליונותה הצבאית והמודיעינית הרי שיש באפשרותה להרתיע את היריב מהמשך הלחימה ולהשיג **הסדרת כפיה** שבה המדינה כופה את תנאיה על היריב. כאשר המדינה לא מסוגלת לגרום לנזק משמעותי ליריב והעליונות הצבאית והמודיעינית שלה לא באות לידי ביטוי בהצלחות צבאיות, או שהיריב מצליח לגרום למדינה נזק חמור ומתמשך, עלול להיווצר מצב שבו היריב הוא זה שמרתיע את המדינה מהמשך הלחימה והוא זה משכתיב **הסדרת כניעה** למדינה. כאשר שני הצדדים לא מסוגלים לנטרל את המוטיבציה של היריב להמשיך ולהילחם או כאשר שניהם מרתיעים ומורתעים באותה מידה הרי שההסדרה שתושג היא מסוג של **פשרה** ובמסגרתה אף אחד מהצדדים לא מצליח להכתיב את תנאי ההסדרה ליריבו.

נחזור למבצע צוק איתן. בהינתן שמדינת ישראל החליטה מלכתחילה שלא להציב את המטרה של הכרעת החמאס כתכלית האסטרטגית של המערכה היה עליה להשיג מידה גבוהה של הרתעה על מנת להביא את החמאס להסדרת כפיה או לכל הפחות להסדרת פשרה, כאשר ישראל היא זו שמכתיבה את התנאים לחמאס. אולם עד למועד כתיבת שורות אלה לא נראה כי ישראל הצליחה להשיג מידה מספקת של הרתעה שתאלץ את החמאס להסכים להסדרה שכזו. נשאלת השאלה **מדוע ההרתעה לא הושגה?**

המענה לשאלה זו כרוך ב**פרדוקס ההרתעה והדה-לגיטימציה**. על מנת שארגון הטרור יורתע על המדינה לגרום לו נזק משמעותי ולהמחיש לו כי המשך הלחימה הינו חסר תוחלת מבחינתו. ראוי לזכור כי חישוב העלות - תועלת של ארגון טרור דוגמת החמאס שונה בהכרח משיקולי העלות תועלת של מדינה

מערבית דמוקרטית - ליבראלית כמו ישראל. מחירים שהינם בלתי נסבלים מבחינתה של המדינה הם בהחלט נסבלים מבחינת ארגון הטרור.

בעוד שהמדינה מקימה מערכים צבאיים במטרה להגן על אזרחיה, ארגון הטרור מטמיע את עצמו בתוך האוכלוסייה האזרחית על מנת להגן על תשתיתו, מתקניו הצבאיים ומפקדיו. **על מנת שארגון הטרור יורתע מהמשך הלחימה חייבת המדינה לגרום לארגון לשלם מחירים גבוהים במונחי עלות - תועלת המנחים את הארגון ומנהיגיו.** כאשר ארגון הטרור מצליח לשמר את דרג הפיקוד הבכיר שלו ואת תשתיתו הצבאית הממוקמים בתוך או מתחת למערכים אזרחיים צפופים ומתחמים מוגנים כגון בתי חולים, מסגדים ומתקנים של אונר"א, היכולת של המדינה לגרום לארגון לשלם מחירים מרתיעים בגין המשך הלחימה הינה קטנה עד בלתי סבירה בשל החשש לפגיעה אגבית בלתי פרופורציונאלית. במילים אחרות בתנאים המתוארים לעיל **היכולת להרתיע ארגון טרור עומדת ביחס הפוך למדיניות צבאית מרוסנת.** מאידך חוסר ריסון שיוביל לפגיעה אגבית משמעותית באזרחים (גם כאשר יעדי הפגיעה הינן מטרות צבאית לגיטימיות) עלול לגרום אחריו ביקורת בינלאומית קשה ומסע של דה-לגיטימציה כלפי המדינה. כך ישראל מצאה את עצמה בפרדוקס בלתי פתיר במהלך מבצע צוק איתן. **ההערכה המוטעית באשר למטרות החמאס ומהות המערכה הובילה את ישראל במשך עשרת ימי הלחימה הראשונים של המבצע, טרם התמרון הקרקעי, להקפדה יתירה על הימנעות מפגיעה אגבית באזרחים.** התקיפות האוויריות המרוסנות העניקו אולי למלחמתה המוצדקת של ישראל בחמאס רוח גבית ולגיטימציה בינלאומית, אולם תקיפות אלה היו כמעט חסרות תועלת מאחר והם לא פגעו משמעותית בתשתית הצבאית של החמאס, במפקדות, במשגרים, ובמפקדים שהיו מחופרים בתוך ובסמוך למערכים אזרחיים צפופים. תקיפות אלה שגרמו נזק למבנים ששימשו את החמאס ברצועת עזה לא השפיעו למעשה על מאזן העלות - תועלת של הארגון ובוודאי שלא השיגו את אפקט ההרתעה המיוחל. **מדיניות הריסון הישראלית גרמה למעשה להתארכותה של הלוחמה ולא הניעה את החמאס לחתור להסדרה מהירה.** מצב דברים זה בא לידי ביטוי בין השאר בהסכמתה של ישראל להצעה המצרית להפסקת אש לאחר 8 ימי לחימה בעוד שהחמאס דחה את ההצעה המצרית. גם לאחר שממשלת ישראל הורתה לצה"ל ב- 17 ביולי לבצע תמרון קרקעי ברצועה לאחר חדירת חוליה של החמאס לשטח ישראל באמצעות מנהרת

תקיפה לא שינתה ישראל את התכלית האסטרטגית של המערכה ולא את מדיניות הריסון שבה נקטה. הנפגעים הפלסטינים הרבים שנפגעו בימי הלחימה הקרקעית היו פועל יוצא של הסתבכות כוחות הקרקע במארכים מתוכננים בפאתי שכונות אזרחיות, ואש מנגד שהופעלה לצורך חילוץ הכוחות והנפגעים. ההחלטה של ישראל לשמור על ריסון ולהימנע ככל האפשר מנזק אגבי הביאו להתמשכות המערכה ולמספר מצטבר ועולה של נפגעים קודם כל בקרב הפלסטינים וכן בקרב כוחות צה"ל שחדרו לרצועה. יתירה מכך, הנהגת החמאס שחשה בטוחה ומוגנת כשהיא ממוקמת במנהרות תת קרקעיות באזורים אזרחיים, לא נרתעה מלהפר פעם אחר פעם הפסקות אש והפוגות הומניטריות. כך, כאשר דיוני ההסדרה במצרים עלו על שרטון לאחר שהוברר לישראל כי לא תצליח להכתיב לחמאס הסדרה של כפיה (על ידי הוספת סעיף של פירוז הרצועה מרקטות ונשק), ולאחר שהחמאס נכשל בניסיונו לאלץ את ישראל לקבל הסדרה שבכניעה (תוך אילוצה של ישראל להסכים להקמה של נמל ימי ושדה תעופה ברצועה), שבו הפלסטינים והפרו את הפסקת האש. בתגובה להפרה זו ביצעה ישראל סיכול ממוקד נגד ראשי הזרוע הצבאית של החמאס ברצועה באופן שהמחיש את העליונות הצבאית והמודיעינית שלה על החמאס. הייתה זו אולי הפעם הראשונה לאחר מעל לארבעים ימי לחימה שהחמאס נאלץ לשלם מחיר בעל משמעות אסטרטגית על התעקשותו להמשיך בלחימה. התגובה המידית של החמאס על הפגיעה בהנהגת הארגון הייתה ירי רקטות בהיקף חסר תקדים בניסיון להוכיח לישראל כי יכולת שיגור הרקטות והמוטיבציה לא נפגעו. אולם לאחר שאפקט ה"בומרנג" יסתיים ובמידה וישראל תצליח להמחיש לחמאס כי ישראל יכולה להמשיך ולגבות מהארגון מחירים אסטרטגיים אפקט ההרתעה יושג ויאלץ את החמאס לשוב אל שולחן הדיונים תוך השגת הסדרה בתנאים נוחים יותר לישראל. יודגש כי חשיבות השגת אפקט ההרתעה במבצע צוק איתן אינו רק לצורך השגת הסדרה נוחה מול החמאס. ההרתעה נדרשת על מנת להבטיח שהסדרה כלשהי, ככל שתושג, תחזיק מעמד לאורך זמן. על ישראל הבהיר לחמאס, כמו גם לאויביה האחרים ובראשם חיזבאללה ואיראן כי התועלת שבאיתגור ישראל באמצעות ירי רקטות או ביצוע פיגועים קטנה בהרבה מהמחיר שיידרש לשלם בשל כך.

נשאלת השאלה האם היה ביכולתה של ישראל לנהל את המערכה אחרת באופן שישגי יותר הרתעה? על פניו התשובה לשאלה זו חיובית. לו היו הקברניטים הישראליים מבינים את מהות המערכה כבר בשלביה

הראשונים, לו הייתה ממשלת ישראל מציבה לצה"ל יעד מוגדר של הכרעת החמאס, לו הייתה ישראל מאמצת מדיניות התקפית שונה שבה צה"ל יוזם במקום מגיב, סביר להניח כי המערכה הייתה מביאה לתוצאות מהירות וטובות יותר לישראל. הכרעה צבאית של החמאס לא מחייבת בהכרח כיבוש מלא של הרצועה ובוודאי שלא הישארות של כוחות צה"ל בשטח לאורך זמן תוך ניהול חיי האזרחים הפלסטינים. ההכרעה הצבאית של החמאס גם לא תביא מביאה בהכרח לאנרכיה ולא תיצור חלל שיתמלא על ידי גורמים קיצוניים דוגמת דעש כפי שרבים חוששים בישראל. לאחר הכרעה צבאית של החמאס ניתן היה להגיע לשינוי משטרי ברצועה בסיוע או בהובלה של גורמים שונים כגון: הרשות הפלסטינית, מצרים, סעודיה, מדינות אירופה, ארה"ב ואחרים. אולם גם כאשר החליטה הממשלה להוציא את היעד של הכרעת החמאס מארגז הכלים שלה, התנהלות מבצעית אחרת הייתה עשויה להשיג את האפקט ההרתעתי הנדרש מול החמאס. כך במקום לקיים מדיניות אש מרוסנת במגבלות חמורות של נזק אגבי, הייתה ישראל יכולה לבצע פעילות המכוונת לפגיעה בליבה הצבאית של החמאס כבר בתחילת המערכה תוך הפעלת מדיניות אש ליבראלית יותר. ייתכן כי במקרה זה הפגיעה האגבית באזרחים פלסטינים שסירבו להוראות צה"ל להתפנות מאזורי התקיפה הייתה גדולה יותר, אולם הנזק האסטרטגי שהיה נגרם לחמאס היה מרתיע את ראשיו מהמשך הלחימה, מקצר את אורכו של מבצע צוק איתן ובסופו של דבר ייתכן והיה גורם למספר מועט יותר של נפגעים פלסטינים במאזן הכולל של הלחימה.

בשלב זה, לאחר שהלחימה התחדשה עקב קריסת הפסקת האש עומדות בפני ישראל שתי אפשרויות - האחת לשנות את התכלית האסטרטגית של הלחימה ולהנחות את צה"ל להכריע צבאית את החמאס. הכרעה שכזו תושג אך ורק באמצעות תמרון קרקעי נרחב וכיבוש שטחים משמעותיים משטח רצועת עזה. יעד זה הינו בר השגה אולם הוא יהיה כרוך בנפגעים רבים מקרב הפלסטינים ומספר מסוים של נפגעים בקרב חיילי צה"ל. במידה ומקבלי ההחלטות הישראליים יחליטו שלא לשנות את התכלית האסטרטגית ולא יקבעו כי מטרת המערכה כעת היא הכרעת החמאס ומיטוט שלטונו, הרי שאת אפקט ההרתעה ניתן להשיג גם ללא תמרון קרקעי. במקרה זה ניתן לנהל מלחמת התשה מול החמאס תוך ניצול העליונות האווירית והמודיעינית הישראלית לפגיעה ביעדי איכות של החמאס - פגיעה בהנהגה, במפקדות ובמתקנים הצבאיים

של הארגון, זאת תוך ליבראליות גבוהה יותר במדיניות האש. סביר להניח כי מדיניות זו תגרום לנזק אגבי גבוה יותר מקרב האזרחיים הפלסטינים אולם לא בהכרח במידה שעלולה להיחשב כלא פרופורציונאלית. מכל מקום, מדיניות זו עשויה לקצר את זמן הלחימה, להשיג את אפקט ההרתעה הנדרש ולגרום לחמאס להסכים להסדרה בתנאים נוחים יותר לישראל. לחילופין מלחמת התשה זו עשויה להסתיים בהחלטת מועצת הביטחון והתערבות בינלאומית שתכפה את הפסקת האש והלוחמה על שני הצדדים. במידה וישראל תאמץ גישה זו של התשת החמאס מומלץ לשקול לבצע פינוי יזום של תושבי ישובי עוטף עזה למשך מספר שבועות ולהרחיק את מפקדות ושטחי הכינוס של צה"ל מטווח המרגמות. דבר זה יאפשר לנהל את המערכה לאורך תקופה עם מספר נמוך של נפגעים ישראלים.